

լէն վերջը՝ իր աքսորէն Հայաստան դարձաւ, «ընդ առաջ երթալին նմա ի գաւառաց գաւառաց եպիսկոպոսք... և նախարարք ամենայն և ամենայն գաւառակալք», և նոյն իսկ «Թագաւորն Արշակ երթալը ընդ առաջ նորա մինչեւ ի կողմանս բաքասերոյն»¹: Նոյնպէս կաթողիկոսներուն յուզարկաւորութեան հանդէսը աւելի շքեղագոյն կ'ըլլար քան թագաւորներուն, ընկերանալով մեռեալին արքունեաց ամենէն աւելի բարձրաստիճան անձեր, Սպարապետը, Հայրմարդպետը, և արքունի ազատագունդ բանակը²: Գարձեալ Փ. Բիւզանդէն գետներ, թէ տասնեակու եպիսկոպոսներ հայրապետանոցի մաս կը կազմէին, իբր կաթողիկոսին «աթոռակիցք, գործակիցք և խորհրդակիցք»³, որոնք կ'աջակցէին անոր վարչութեան, ինչպէս նաեւ եկեղեցական ու քաղաքական գործառնութեանց: Կային դարձեալ ուրիշ կարեւոր պաշտօնեաներ, որ կը հսկէին ընդհանուր կարգապահութեան, ծէսերու և արարողութեանց վրայ: Կային նաեւ յատուկ հոգաբարձուներ հիւրերու և աղքատներու: Ասոնցմէ աւելի բարձր դիրք մ'ունէին կաթողիկոսին ընդհանուր փոխանորդը՝ Ետեղապան կոչուած⁴ և Սարկառագապետը (Փ. Բիւզանդի գրքին մէջ յոյն բառով Արքիդիակոն⁵ ըսուած), որ կաթողիկոսարանին բոլոր ստորակարգ պաշտօնեաներուն զլուխն էր, ինչպէս էին Ս. Ներսեսի օրով՝ Մուրիկ⁶ և Գինդ⁷, և Ս. Սահակի ժամանակ՝ Երեմիա⁸:

Այսպիսի բարձր պատիւներ բնականաբար ծանր պարտականութիւններ կը դնէին կաթողիկոսներուն վրայ: Անոնք ստիպուած էին յաճախ պաշտպանել ընկճուած ժողովրդեան իրաւունքները, ղրմադրելով ազնուականներուն, նախարարներուն և նոյն իսկ թագաւորներուն բռնութեանց, անիրաւ հարստահարութեանց, կեղեքում-

ներուն, ապօրինի արարքներուն, — կըշտամբել զանոնք, սանձել անոնց ըմբոստութիւնը, փառասէր ձկտումները, — հաշտեցնել անոնց իրարու դէմ քինախնդիր պայքարները, և վերջապէս միութեան կապ մ'ըլլալ նախարարներուն ու թագաւորին միջեւ, փրկելու համար կրօնքը և հայրենիքը աղետալի արկածներէ: Մերթնոյն իսկ անոնց գլխուն շանթեր տեղալու հարկին մէջ կը գտնուէին, երբ կը տեսնէին թէ անհարկի միջամուխ կ'ըլլային կրօնական և իրենց չպատկանող խնդիրներու, ոտնակոխ ընելով աստուածային ու եկեղեցական իրաւունքները: Այդ բոլորը ծանօթ էր Ս. Սահակի, և կարելի է երեւակայել թէ անոր զգայուն սրտին ինչպիսի՞ դառն կակիծ ու ցաւ էր՝ յիշել թէ Ս. Յուսէփ և իր հայրը Ս. Ներսէս, ճիշդ այդ իրենց կրօնական և հայրենասիրական պարտականութիւնները կատարելուն համար էր՝ որ չարաչար խոշտանգուեցան ու նահատակուեցան, հակառակ իրենց այնքան անձնուէր ու մեծամեծ արդիւնքներուն:

Բարեբախտաբար երբ Ս. Սահակ հայրապետական գահը բարձրացաւ, Հայաստան քիչ թէ շատ խաղաղ շրջան մը կը բոլորէր քաղաքականօրէն, Խոսրով Գ թագաւորին խոհական և աշալուրջ իշխանութեան ներքեւ: Սակայն շատ չանցած փոթորիկ մը պայթեցաւ, երբ հայ թագաւորը հետեւելով մեր փառասէր, չարասիրտ և նենգաւոր նախարարներու խորհուրդին, թերեւս նաեւ պարագաներէն մղուած, գտտուեցաւ իր ազգական Արշակ Գ թագաւորին հետ, — որ Յունական բաժնին մէջ քաշուած էր, — և երկուստեք յուզուած զանազան քաղաքական և կալուածական խնդիրներու մասին զիրար չհասկնալով, ստիպուեցան աւելի զէնքով քան համերաշխութեամբ՝ լուծել իրենց

1. Փ. Բիւզանդ. Պատմ. Հայոց. Գ. ժր. էջ 109-110.
 2. Անդ. Ե. Իդ. էջ 218.
 3. Անդ. Զ. Ե. էջ 264-265.
 4. Անդ. Գ. ժր. էջ 105-106.

5. Անդ. Գ. ԺԵ. էջ 118.
 6. Անդ.
 7. Զ. ժր. էջ 271-272.
 8. Կորիւն. Վարք Մաշթոցի. էջ 42.